

ELEŞTİREL PEDAGOJİ SÖZLÜĞÜ

fevziye sayılan

Bilinç Yükseltme

Bilinç yükseltme eğitim çevrelerinde Freireci bir bilinçlendirme yolu olarak değerlendirilse de onu ortaya çıkaran orijinal bağlamında ele aldığımızda, ikinci dalga olarak adlandırılan feminist hareketin boy verdiği taban gruplarında ortaya çıkan özgürleştirici bir öğrenme süreci olduğunu görürüz. Kadın Kurtuluş Hareketinin fitilini ateşleyen bilinç yükseltme grupları ilk olarak psiko-terapinin rağbet gördüğü ABD’de 1960’ların sonunda ortaya çıkmıştır. Zaman içinde Atlantiğin iki yakasında farklı biçimler aldığı ve evrim geçirdiği; ABD’de daha çok “kendini iyi hissetme” kültürünü yeniden üreten psikolojik yaklaşımla günümüze kadar sürdürüldüğü; Avrupa’da ise daha politik temalı içerikler kazandığı görülmektedir⁽¹⁾. Hareketin geri çekildiği 1970’lerin sonundan itibaren, bir teknik olarak konformist terapinin bir parçası olarak sistem tarafından içerilse de meydan okuyan yaklaşımı ve radikal yöntemiyle eleştirel eğitim pratiklerinin bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla **bilinç yükseltmenin** ne olduğunu ve nasıl sürdürüldüğünü anlamanın yanı sıra eleştirel eğitim ile bağını ve onun özgün yanını oluşturan yönteminin eleştirel bilincin oluşumundaki rolünü gözden geçirmek daha uygun olacaktır.

Bilinç yükseltme, feminist hareketin yükseliş döneminde kendiliğinden bir araya gelen kadınların oluşturduğu küçük gruplarda ortaya çıkmıştır. Kadınlar, harekete katıldıklarında daha önce bireysel bir ikilem gibi gördükleri şeyin aslında toplumsal ve giderek siyasal bir sorun olduğunu fark etmişlerdir. “Kadınların gizli, bireysel korkularını, bunların toplumsal sorunlar olduğu yolunda ortak bir bilince dönüştürmek; öfkeyi, kaygıyı, acı veren şeyi açığa çıkarmak...”⁽²⁾ bilinç yükseltme sürecinin temel öğeleri olmuştur. Mitchell’egöre, bir bilinç yükseltme grubu tipik olarak şöyle işlemektedir⁽³⁾:

Kadınların oluşturduğu küçük bir grupta, bir gün, kadınlardan biri, yaşadığı bir kürtaj olayıyla ilgili olarak yaşadıklarını anlatmaya karar verir. Başkaları onu izler. Kürtaj olmayanlar varsa, onlar da olaya ilişkin korkularını, sosyal ve ahlaki tutumlarını dile getirirler, vb. Bu yoldan özel yaşamın derinliklerinde gömülmeye terk edilen bir kişisel olay, kadınların yaşadıkları ezilme

koşullarının bir belirtisi olarak ele alınarak incelenmekte, giderek kişisel olan siyasal olanın çok hayati bir ögesi olmaktadır.

“Kişisel olan politiktir” şiarında tam ifadesini bulan bu dönemsal başkaldırının sözünün kurulduğu bu küçük gruplarda kadınlar, özel hayatın kişisel alanlarında yaşanan sorunlar, acılar, zorlukların kadınlık durumuyla ilişkisini, nasıl sistemik ve yapısal bir sorun olarak ele alınması gerektiğini fark ediyorlar. Kişisel olan ile toplumsal olan arasındaki bağın deşifre edilmesi, katılımcı kadınlar için ortak kimlik ve dayanışma ile ortak söz geliştirmeye imkan sunmuştur. Bu görünümüyle “problem tanımlayıcı” bir sözlü teknik gibi görünmektedir. Ancak bilinç yükseltmenin diğer önemli yönü, kadınların kendi benliklerine tuttukları bir ayna işlevi görmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla sadece sorun tanımlanmaz, aynı zamanda bu sorunun böyle yaşanmasına; bağımlı ve baskıcı koşulların sürmesine kadınların kendilerinin nasıl katkıda bulduklarını keşfetmeye yönelik bir sorgulamayı da içerir.

Bilinç yükseltme gruplarının ilk kurucularından Sarachild(4), “*Bilinç yükseltmenin tek bir yöntemi olmamıştır. Onu bilinç yükseltme yapan şey, yöntemi değil sonuçlarıdır. Bilinç yükseltmenin tek ‘yöntemi’ gerçekte onun ilkeleridir.*” diye yazar. Hart’a göre bu ilkeler, içerik (kadınların ezilmişliğinin analizi), etkileşimli yapı (karşılıklılık ve eşitlik), epistemolojik önerme (öznel deneyimden başlama), hepsi birbiriyle bağdaşık ve bilinç yükseltmeye benzersiz gücünü veren şeylerdir(5).

Kadınların bir araya gelip konuşarak “suskunluğu yırtmalarının” önemine dikkat çeken Rowbotham, “*çünkü biz çok uzun bir sessizlikten geliyoruz*” diyordu(6). Tıpkı, Freire’nin ezilenlerin pedagojisinde bahsettiği gibi, ezilenlerin özgürleşme yolunda attıkları ilk adım “sessizlik kültürünü” sona erdirmekle(7); kendilerini ezenlerin aynasında görmeyi reddetmeleriyle ilgili olmuştur. Çünkü ezilmenin ilk belirtisi sözün baskı altına alınmasıdır. Yaşananlar öylesine içselleştirilmiştir ki acı ve öfkeyi dillendirmek bilinç yükseltmenin ilk adımıdır. Konuşulmayı konuşmak ve grupta edinilen sorgulayıcı dille farklı bir biçimde konuşmak katılımcıları eleştirel düşünüm ve analize götürmüştür. Böylece “*karşılıklı özdeşünüm süreci içinde kadınların deneyimleri kişisel olmaktan çıkarken, bireysel düzeyde her kadının yaşamı kadınların ezilmişliğinin daha geniş bağlamı içinde anlam bulmuştur.*”(8). Bu görünümüyle bilinç yükseltme tamamen dönüştürücü ya da özgürleştirici öğrenme sürecidir. Çünkü bu sürece katılmak genel olarak deneyimin yapısını ve çerçevesini değiştirir ve böylece bireysel olarak kadının o zamana kadar içinde hareket ettiği referans çerçevesi de tamamen değişir(9).

Özgürleştirici öğrenmenin yüreğindeki meselelerden biri teori ile pratik arasındaki sıkı bağ ile ilgilidir. Eleştirel bilinç kazanma süreci, dünyayı değiştirecek bilgiye ulaşmak ve toplumsal dönüşüm için harekete geçmek ve eylem üzerine yeniden düşünmeyi ve analizi gerektirir. Bilinç yükseltme gruplarında kişisel deneyim başlangıç noktası, ancak süreç ortak deneyimin adının konması, deneyimin arka planındaki yapısal (patriyarkal sistem) örüntülerin analizi, deneyimi yeniden adlandırmak, teorik çıkarımlarda bulunmak ve kolektif eylem döngüsü içinde kadınların özgürleşmesini hedefleyen politik eyleme kadar uzanmaktadır. Bilinç yükseltme sürecinde edinilen güçlendirici bilgi, erkek egemen dünyayı dönüştürecek eyleme enerji sağlamıştır. Bu özellikleriyle tipik bir eleştirel bilinç edinme sürecidir. *“Bilinç yükseltme eleştirel düşünüm ile özdeşleşim gerektiren ve anlam perspektifinin dönüşümünü kapsayan, gücün içerden ve dışarıdan etkisini hesaba katar ve bu da onu tam olarak özgürleştirici bir öğrenme yapar.”*⁽¹⁰⁾

Bilinç yükseltme gruplarının hiyerarşi içermeyen, esnek ve küçük grup yapısı, kişisel deneyimlerin eşdeğerliliğinin kabulü ile karşılıklılık ve paylaşma ilkeleri katılımcılar için kendini ifade etme, paylaşma, ortaklıkları keşfetme, güçlendirici bilgiye ulaşma ve dünyayı değiştirmek için harekete geçme ve eylemi değerlendirme olanağı sunmuştur. Kişisel deneyimlerden hareket ederek cinsiyetçi baskının analizine ulaşmak, benzer deneyimler arasındaki ortaklığın (kadın dayanışması) olduğu kadar, belirli bilme biçimleri (kadınların otomatik düşünce biçimleri) ile iktidar yapıları arasındaki etkileşimin de analizini getirmiştir.

Bilinç yükseltmenin eleştirel eğitim ve öğrenme ortamlarına aktarılmasının imkanlarını tartışan Hart⁽¹¹⁾, bunun belirli koşullar altında mümkün olduğunu dikkat çekmektedir. Başlangıç noktası baskının/ezilmişliğin tanınması ile ilgilidir. Bilinç yükseltme sadece katılımcı bir grupta çalışma tekniği olarak ele alınamaz. Baskı altındaki ya da dışlanmış gruplarla çalışmak için bir araçtır. Dolayısıyla eğitimcinin neyin baskı ve ayrımcılık olduğuna ilişkin açık bir fikre sahip olması gerekir.

Bilinç yükseltmenin öğrenme ortamlarına aktarımının önemli bir koşulu da eşitlik ilkesinin hayata geçirilmesi ile ilgilidir. Türdeş olmayan gruplarda ya da katılımcılar ile kolaylaştırıcı arasında ortaya çıkabilecek olası hiyerarşik ilişkiler, sürecin tüm katılımcılar için özgürleştirici boyutunu tahrip edebilir. Her ne kadar bundan kaçınmak her zaman mümkün olmasa da

kadınlar bilinç yükseltme gruplarında, iktidar ve hiyerarşi meseleleri ile yoğun bir biçimde yüzleşerek önemli bir deneyim edinmişlerdir. Gruptaki güç dengesizliğini en aza indirecek yollar aranmalıdır.

Özgürleştirici öğrenmeyi hedefleyen her eğitim çabası katılımcıların deneyimi ile başlar. Kadınlar da kişisel deneyimlerinden başladılar, ancak orada durmadılar. Kişisel deneyimin özgün bir öğrenme kaynağı olarak kullanılması ya da düzenlenmesi yetişkin öğrenme ortamlarının da temel yönelimidir. Bu noktada deneyimin nasıl ele alınacağı önemlidir. Çünkü kişisel deneyim genel baskı ve ezilmenin belirli bir tezahürü olarak ele alınmazsa otantik kültürümüzde de var olan “dertleşme”nin sağladığı terapötik sonuçlardan öteye gidemez. Önemli nokta, kişisel deneyim ile ortak deneyim arasındaki bağlantının keşfi ile ilgilidir. Bu keşif sürecinde kişisel olana belirli bir mesafe koymayı sağlayacak kuramsal araçlar (kavramlar) gerekir. Bilinç yükseltme grupları bunu yapamadıkları noktada, konformist terapinin ağına takılmışlardır. Bu nedenle kişisel deneyim sadece başlangıç noktası olarak önemlidir, oradan ortaklığın keşfi, adının konulması ve kişisel deneyimin yeniden yapılandırılmasına doğru evrildiği sürece özgürleştirici öğrenmeyi ilerletir. Çünkü kişisel deneyim ve öznellik vurgusuna hapsolme riski bu tür gruplarda hep vardır. Oysa ki kişisel deneyim alanı baskı ve ezilmeyi doğuran dış güçlerle dolayımlanmış. Jacoby'nin belirttiği gibi “*Deneyimin otantikliğine işaret eden öznellik, toplumsal gerçekliğin üstünü örter. Öznelliğin kazanılması için, öznel olmak için, özbilince ulaşmak, yani özneyi yanılta nesnel gerçekliğin içine bakmak gerekir. Bu bilinç olmaksızın özne ideolojiktir, baskıcı toplumun bir aracıdır.*”⁽¹²⁾. Dolayısıyla kişisel deneyime karşı teorik bir mesafe kazanmaya yönelik bilinç yükseltme pratikleri özgürleştirici öğrenmeyi ilerletirken, kişisele takılıp kaldığında dönüştürücü işlevini yitirmektedir.

Bilinç yükseltmenin özgürleştirici öğrenme için radikal bir yol olarak kullanılabilmesi için bu ilkelerle uyumlu öğrenme ortamlarının düzenlenmesi gerekir. **Feminist teori ve pratik, bireysel ve toplumsal hayatın her düzeyinde bizi sarmalayan iktidar ilişkilerini odağına aldığı için feminist eleştiri evrensel bir özellik kazanmış; kadınların bilinç yükseltme deneyiminden ilham alan ve daha çok da Freireci yaklaşımla sürdürülen bilinç yükseltme, dünyanın her yerinde ezilenlere ve ayrımcılığa uğrayanlara özgürleştirici öğrenme için üretken bir mecra olmuştur ve olmaya devam etmektedir.**

- (1) Anderson, B.S. and Zinsser, J.P. **A History of Their Own**. Vol II, Penguin Books, London, UK. 1990: 409-413
- (2) Mitchell, J. **Kadınlık Durumu**. Kadın Çevresi Yayınları, İstanbul, 1985: 90.
- (3) Mitchell, J. Ade, sayfa 90
- (4) Sarachild, K. "Consciousness-Raising: A Radical Weapon," In Redstocking (eds) **Feminist Revolution**. NY. Random House, 1978: 147.
- (5) Hart, M. "Bilinç Yükseltme Yoluyla Özgürleşme," **Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim**. Der. F. Sayılan. Dipnot Yayınları. Ankara. 2012: 251.
- (6) Rowbotham, S. **Kadın Bilinci Erkek Dünyası**. Payel Yayınevi, (1. Baskı) İstanbul, 1987: 62-63.
- (7) Freire, P. **Ezilenlerin Pedagojisi**. Ayrıntı Yayınları. İstanbul: 1991; Freire, P. **Education for Critical Consciousness**. Continuum. NY-London: 2005.
- (8) Bkz Hart, sayfa 254
- (9) Bkz not 4
- (10) Bkz Hart, sayfa 258
- (11) Bkz Hart sayfa 256
- (12) Bkz aktaran Hart, sayfa 266; Jacoby, R. **SocialAmnesia**. BeaconPress, Boston: 1975.